

Mavlonov Bahodir Biloljonovich,
*“Oila va xotin-qizlar” ilmiy-tadqiqot
 instituti bo‘lim boshlig‘i*

O‘SMIRLAR DUNYOQARASHINING SHAKLLANISHIDA OILA ASOSIY IJTIMOIIY INSTITUT SIFATIDA

Annotatsiya. Mazkur maqolada o‘smirlarning ogohlik va hushyorlik fazilatlarini rivojlanishi, dunyoqarashi shakllanishida oilaning hamda oilaviy tarbiyaning o‘rni yoritib berilgan. Shuningdek, muallif bu boradagi jahon va o‘zbek olimlarining ishlari hamda fikrlarini keltirib o‘tgan.

Tayanch so‘zlar: o‘smir, oila, hushyorlik, ogohlik, tarbiya, oila muhiti, taqlid qilish, oila tarbiyasi, ijtimoiylashuv.

Аннотация. В данной статье освещается роль семьи и семейного воспитания в развитии качеств осознанности и зоркости, формировании мировоззрения подростков. Автор также привел работы и мнения мировых и узбекских ученых по этому поводу.

Ключевые слова: подросток, семья, зоркость, осознанность, воспитание, семейная среда, подражание, семейное воспитание, социализация.

Annotation. This article highlights the role of the family and family education in the development of the qualities of awareness and vigilance, the formation of the worldview of adolescents. The author also cited the works and opinions of world and Uzbek scientists on this issue.

Key words: teenager, family, vigilance, awareness, education, family environment, imitation, family education, socialization.

Kirish. Inson tafakkuri, aql va zakovatining mahsuli bo‘lgan Internetning jamiyat iqtisodiy-ijtimoiy, madaniy, texnikaviy va boshqa jabhalar taraqqiyotdagi o‘rni salmoqli ekanini inkor etib bo‘lmaydi. Bugungi kunda Internetga nafaqat kompyuter, balki kosmik aloqa yo‘ldoshlari radiosignallari, kabel televideniyesi, uyali hamda statsionar aloqa vositalari orqali ulanish keng tarqalgan. Axborot ko‘lami, uning zamonaviy xususiyatlari va ta’sir doirasi kengayishi oqibatida aholi, jumladan, o‘smir yoshidagi bolalarda hushyorlik va ogohlik fazilatlarini rivojlantirish masalasi jamiyatning dolzarb masalalaridan biriga aylandi. Bunda oila va oliy ta’lim hamkorligi asosida yoshlarda hushyorlik va ogohlik fazilatlarini rivojlantirish muhim ahamiyatga

ega. Zero, bola o‘smirligida mustaqil qaror qabul qilishni o‘rganmasa, katta hayotda ham uni kimdir boshqarishiga to‘g‘ri keladi. “Bugungi tez o‘zgarayotgan dunyo insoniyat oldida, yoshlar oldida yangi-yangi, buyuk imkoniyatlar ochmoqda. Shu bilan birga, ularni ilgari uchramagan turli yovuz xavf-xatarlarga ham duchor qilmoqda. G‘arazli kuchlar sodda, g‘o‘r bolalarni o‘z ota-onasiga, o‘z yurtiga qarshi qayrab, ularning hayotiga, umriga zomin bo‘lmoqda¹”. Bunday keskin va tahlikali sharoitda ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko‘y birgalikda bu masalada hushyorlik va ogohlikni yanada oshirishi

¹ Мирзиёев Ш.М. Конун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш — юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.

kerak. Bolalarimizni bironlarning qoʻliga berib qoʻymasdan, ularni oʻzimiz tarbiyalashimiz lozim.

Asosiy qism. Oilada oʻsmirlar tarbiyasi mavzusi har doim koʻplab olimlarning qiziqishini uygʻotib kelgan. Pedagog olimlardan A.Makarenko va A.Mudrik² tomonidan oʻsmirlar shaxsini rivojlantirishda oilada er va xotin, ota-onalar va bolalarning shaxslararo munosabatlari tadqiq etilgan va muhim oʻrin tutishi taʼkidlangan.

Shaxsning shakllanish jarayoni butun hayoti davomida sodir boʻladigan jarayon boʻlsa-da, insonning keyingi rivojlanishi uchun qoʻllanma boʻlib xizmat qiladigan koʻp fazilatlar bolalik va oʻsmirlik davrida shakllanadi. Psixolog va sotsiolog olimlardan E.Erikson, I.Kon, V.S.Muxina, E.T.Sokolovalar³ eng qiyin yosh bosqichi sifatida katta yoshdagi oʻsmirlik, yaʼni 15–18 yosh davrini olib, uni meʼyoriy yosh inqirozi hamda shaxsning tanqidiy bosqichi bilan tavsiflashgan.

Oʻzbek olimlaridan M.Quronov, N.M.Egamberdiyeva, B.Xodjayev va A.Musurmanova⁴larning ishlarida farzand tarbiyasida oila va taʼlimning hamkorligi hamda pedagogik jihatga eʼtibor qaratilishi lozimligiga alohida urgʻu berilgan.

K.Xasanova⁵ tomonidan talaba yoshlarning tarbiya jarayonida ularni oilaviy munosabatlarga va katta hayotga qadam qoʻyishlari uchun

eʼtibor qaratilishi lozim boʻlgan jihatlar, oilaviy munosabatlar, undagi tarbiya usullari, shuningdek, yoshlarning oʻziga xos jihatlari atroflicha oʻrganilgan.

Oilaviy munosabatlar va tarbiyaviy usullari masalasiga R.A.Umurzakova⁶ning ilmiy ishida alohida urgʻu berilgan boʻlib, oila turmush tarzi va qadriyatlar tizimining farzand tarbiyasidagi oʻrni oʻrganilgan. Psixolog olimlardan V.M.Karimova va X.G.Sharafutdinova⁷ tomonidan oʻsmirlar bilan ishlashda pedagogik usullarni qoʻllash hamda ularning oʻziga xos jihatlari atroflicha oʻrganilgan.

Oiladagi muloqot oʻsmirning shakllanishi va rivojlanishiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Oilada oʻsmirni tarbiyalash muammosi bugungi kunda ham dolzarb boʻlib, qoʻshimcha oʻrganishni talab qilmoqda.

Oʻsmir submadaniyatining yoʻnalishini, asosan, katta avlod bilan munosabatlarning tabiati belgilaydi. Oʻsmir yoshdagi bolalarning oʻziga xos turmush hamda tafakkur tarzini aks ettiruvchi qadriyatlar, meʼyorlar va madaniyat namunalarini oʻrnatish zarurati bilan bogʻliq holda paydo boʻladigan madaniyati hamda norozilik submadaniyatlari bor boʻlib, ularning mavjud ijtimoiy tuzilishga, jamiyatdagi hukmron madaniyatga salbiy yoki ijobiy javobi hisoblanadi. Shu asosda tashkil etilgan norasmiy guruhlar va birlashmalar oʻsmirlarning mustaqil hayotga moslashishiga hissa qoʻshishi, oʻziga xos xulq-atvori, boʻsh vaqtini oʻtkazish koʻnikmalari, muloqot va boshqalarga boʻlgan ehtiyojlarini qondirishi mumkin. Lekin ular huquqbuzarlik submadaniyati⁸, yaʼni jinoiy tuzilmalar bilan birlashishi ham mumkin. Shuning uchun oʻsmirlar ijtimoiylashuvida ularni oʻz taʼsiriga olishi mumkin boʻlgan salbiy omillardan koʻz yumib boʻlmaydi. Bunda jinoiy guruhlar, diniy ekstremistik toʻdalar, giyohvand moddalarni isteʼmol qiluvchilar yoki giyovand moddalar savdosi bilan shugʻullanuvchi oqimlar va xulq-atvor shakllari nazarda tutiladi. Shu oʻrinda oʻsmir

² А.С.Макаренко — человек, педагог, ученый, писатель: СССР, Россия, Урал: материалы 10-х Всероссийских Макаренковских студенческих педагогических чтений / под ред. В.С. Третьяковой. — Екатеринбург: Раритет, 2013. — 298 с.; Мудрик А.В. Общение в процессе воспитания. — Москва: Педагогическое общество России, 2001. — 320 с.

³ Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. — Москва: Прогресс, 1996. — 287 с.; Кон И.С. Психология ранней юности. — Москва: Просвещение, 1989. — 256 с.; Кон И.С. Ребёнок и общество. — Москва: Академия, 2003. — 336 с.; Мухина В.С. Детская психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов. — 2. изд. — Москва: Апрель пресс: ЭКСМО-Пресс, 1999. — 352 с.; Соколова Е.Т., Чечельницкая Е.П. Психология нарциссизма, 2001. — Москва: Психология. — 89 с

⁴ Quronov M. Oila—uchinchi renessansning eng mustahkam ustuni. — Toshkent: “Fan”, 2021. — 176 b.; Эгamberдиева Н. Ижтимоий педагогика. — Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. — 220 б.; Ходжайев В.Х. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: “Sano-standart” nashriyoti, 2017. — 416 b.; Мусурманова О. Фарзандларимга насиҳатлар. — Тошкент: Ёшлар нашриёт уйи, 2022. — 180 б.

⁵ Хасанова К. Талаба ёшларни оилавий муносабатга тайёрлашнинг педагогик асослари. 2019. — 168 б.

⁶ Умурзакова Р.А. Ўзбекистонда оила муштхкамчилигининг социал омиллари. Соц. фан. номз. дисс. —Тошкент, 2006.

⁷ Каримова В.М. “Педагогик психология” фани (маърузалар матни). — Тошкент: ТДИУ, 2005. — Б. 201.; Шарафутдинова Х.Г. Ўсмир психологияси: Диагностика. Психокоррекция. — Термиз, 2017. — 82 б.

⁸ Чупров В.И., Зубок Ю.А. Социологический словарь / отв. ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев. — Москва, 2014, — С. 335. <http://ponjatija.ru/node/8510>

yoshidagi bolalarning o'sib borayotgan energiyasini (quvvatini) to'g'ri yo'naltirish ota-onalar, o'qituvchilar va mahalla faollarining hamkorligi asosiy tarbiyaviy vazifalardan biri hisoblanadi.

O'smirlarning ijtimoiylashuvi – uning ijtimoiy sohaga kirishining obyektiv jarayonidir. Jamiyatda yosh avlodni tarbiyalash maqsadida o'smirlarga *davlat, oila, maktab, armiya* va boshqa bir qator ijtimoiy institutlar tizimi orqali institutsional va maqsadli ta'sir ko'rsatiladi⁹. Ijtimoiylashuv jarayonida o'smirda dunyoqarash, o'z-o'zini anglash, voqe'likka munosabat, xarakter, shaxsiy va kommunikativ fazilatlar, aqliy jarayonlar rivojlanadi, ijtimoiy va psixologik tajriba to'planadi, mustaqil fikrlash, o'ziga ishonch, stressga chidamlilik kabi xususiyatlar shakllanadi.

O'smirlarni ijtimoiylashtirish jarayonida *oila muhiti* ularda mamlakat fuqarosining milliy ongini, qadriyatlar tizimini, axloqiy va huquqiy me'yorlarni, dunyoqarash yo'nalishtirishini, ijtimoiy munosabatlari hamda ogohlik va hushyorlik fazilatlarini shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy-psixologik munosabatlarni qamrab oladi. Samarali sotsializatsiyani o'smirning jamiyat va shaxsning barcha boyligi, xilma-xilligida rivojlanishi uchun eng qulay bo'lgan ehtiyojlar to'plami va iyerarxiyasini egallashi, o'zlashtirishi va shakllantirishi jarayoni deb hisoblash mumkin.

Ma'lumki, har bir ota-ona va oilaning farzandlari oldida bajarishi kerak bo'lgan bir qancha vazifalari mavjud. Mazkur vazifalar o'z ichiga farzandlarni tarbiyalash, ularning rivojlanishi va o'sishi uchun zarur bo'lgan shart-sharoitlarni yaratish, ularga pedagogik-psixologik yordam berish va himoya qilish, oilaviy an'analarni saqlash, rivojlantirish, ta'lim berish, keksa avlodga nisbatan hurmat hissini shakllantirish kabilarni qamrab oladi.

O'smirlik yillari ota-onalar uchun ham, bolalar uchun ham murakkab davr sanaladi. Bu yoshda farzandlar o'z fikrini eng to'g'ri deb hisoblashi, ota-onalarning esa hali ham “kichkintoy” deb hisoblab yurgan bolasining endi o'z fikri va qarashlarini bayon qilishini qabul qilishlari mushkul bo'ladi. Ayniqsa, faqat bolasining g'amida yashaydigan

ota-onalarda bu jarayon qiyin kechadi. Bunda ular o'zlarini xuddi bolasiga keraksiz bo'lib qolganday his qilishlari mumkin¹⁰. Bolalar ham o'zlarini aqlan katta bo'lganday his qilishsa-da, moddiy va jismoniy jihatdan ota-onaga tobe bo'lib qolaveradi. Natijada turli muammolar va tushunmovchiliklarning yuzaga kelishiga zamin yaratiladi.

Xavf-xatarlar, shiddatli o'zgarishlarga boy bo'lgan o'tish davrining muhim xususiyatlaridan biri boshqalarga *taqlid qilish* va ulardan ibrat olishda namoyon bo'ladi. Ayni paytda ibrat ijobiy yoki salbiy xususiyatlarni yuzaga keltirishi mumkinligini ham qayd etib o'tish lozim. Bunda oiladagi sog'lom muhit va oilaviy munosabatlar farzand tarbiyasida muhim o'rin egallaydi.

Ota-ona nizolaridan bolalar ham hissiy azob chekishini tushunish muhim ahamiyatga egadir. Kattalar o'rtasidagi munosabatlarda yetarli tajribaga ega bo'lmagan o'smir o'zaro norozilik sababini tushuna olmaydi, nizoni hal qilish uchun nima qilish kerakligini anglamaydi.

Ideal tarbiya qanday bo'lishi kerakligi haqida hukm chiqarish qiyin. Oilada kattalar va bolalar o'rtasidagi uyg'un munosabatlar bolaning asosiy ehtiyojlarini qondirish (xavfsizlik, psixologik yordam), bolaning individualligini, ijodkorligini qabul qilish, tan olish va tushunish, bolaning individual xususiyatlariga mos keladigan o'zaro ta'sir uslubini tanlanganida yuzaga keladi.

Oila tarbiyasi – bu ko'zlangan natijalarga erishish uchun ota-onalar yoki oilaning boshqa a'zolari tomonidan bolalarga ta'sir qilish jarayonidir. Jamiyat iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishining manbayi bo'lgan oilaning eng muhim vazifasi farzand tarbiyasidir. Oila tarbiyasi boshqa turdagi tarbiyalarga qaraganda emotsionalroq bo'lib, ota-onaning bolalarga bo'lgan mehri ifodasi sifatida bolalarning ham ota-onalariga nisbatan emotsional tuyg'ularini uyg'otadi. Oila tarbiyasi juda murakkab psixologik jarayon sifatida o'smirlarning xatti-harakatlari, bolalar va ota-onalardagi psixologik jihatdan mos kelmaydigan xatti-harakatlar, stereotiplar va qadriyatlar kurashining natijasi, desa ham bo'ladi.

Oila muhitining quyidagi sifatiy parametrlari o'smirlar ijtimoiylashuvida muhim o'rin tutadi:

⁹ Кадиева М.Р. Педагогическое взаимодействие семьи и школы как условие социализации личности младшего школьника // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – Махачкала, 2013. – № 2. – С. 59.

¹⁰ Ўсмирлар тарбияси: Болани бошқариш усуллари, хатолар ва хулосалар (28.03.2021). // <https://kun.uz/news/2021/03/28/osmirlar-tarbiyasi-bolani-boshqarish-usullari-xatolar-va-xulosalar>

– ijtimoiy-madaniy (oila aʼzolarini tarbiyalash, madaniyat, sanʼatga qiziqish, jamiyatda ishtirok etish);

– ijtimoiy-iqtisodiy (oila aʼzolarining ish va maktabda bandligi, mulkiy xususiyatlari);

– texnik va gigiyenik (yashash sharoitlari, bola shaxsiy muhitining mavjudligi, uying texnik jihozlari);

– demografik (oila tuzilishi katta yoki nuklear, toʻliq yoki toʻliq boʻlmagan, bolalar soniga koʻra koʻp bolali va h.k.).

Oʻsmirlarda hushyorlik va ogohlik fazilatlarini oilaning nafaqat tarbiyaviy, balki barcha funksiyalari hamkorligida shakllantiriladi. Tarbiya funksiyasi oilaning oʻsmirga butun umri davomida tizimli tarbiyaviy taʼsir koʻrsatishini, bolaning shaxsiyatini shakllantirib, avlodning ijtimoiylashuvini taʼminlashni nazarda tutadi. Ushbu jarayonda oilaning madaniy-maʼrifiy muloqotni taʼminlash va ijtimoiy nazoratni olib borish vazifalari hissiy hamda iqtisodiy vazifalari bilan birday muhim sanaladi.

Oilaning funksiyalari buzilgan taqdirda, oila oʻzining tarbiyaviy funksiyalarini toʻliq bajara olmay qoladi. Bunga bir qator omillar sabab boʻlib, ularga oila aʼzolarining muomala xususiyatlari, ularning bir-biri bilan munosabatlari, oilaning yashash sharoitlari va hokazolar kiradi. Oilaning tarbiyaviy funksiyasi buzilishining sabablaridan biri – ota-onalarning tegishli bilim va koʻnikmalarining yetarli emasligi yoki yoʻqligi, ularning munosabatlaridagi nizolar, boshqa oila aʼzolarining aralashuvi va boshqalar boʻlishi mumkin.

Aytib oʻtish lozimki, tarbiya jarayonida gʻamxoʻrlik funksiyasining taʼsiri muhim ahamiyatga ega. Befarq ota-onalarga nisbatan gʻamxoʻr ota-onaga farzandlar koʻproq taqlid qiladilar. Gʻamxoʻr ota-onalar bolaning salbiy xulq-atvorini qoʻllab-quvvatlamaganda, bola oʻz xatti-harakatlarining oqibatini ertaroq anglaydi.

Bolalarda ularni tarbiyalaydiganlarga nisbatan hissiy yaqinlik xos boʻladi. Odatda 6 oylik bolalar unga gʻamxoʻrlik qiladigan ota-onasiga bogʻlanib qoladilar. Ota-onaning oldida boʻlish, ular bilan muloqot qilish bolalarga juda yoqadi, ularning yoʻqligi bolaga yoqmaydi. Ota-onaning gʻamxoʻrligini bildiradigan soʻzlar, xatti-harakatlar bola uchun juda katta ahamiyatga ega, uni erkalamaslik, suymaslik salbiy oqibatlarga olib

keladi. Xulq-atvorning dastlabki ijtimoiylashuvi xuddi shu oʻrganish jarayoni orqali sodir boʻlishi mumkin: xulq-atvorning istalgan shakllari gʻamxoʻrlik va eʼtibor bilan taqdirlanadi, kutilmagan shakllari esa qoʻllab-quvvatlanmaydi. Ammo kuzatishlar natijasida aksariyat ota-onalar oʻsmirlik yoshiga oʻtgan bolalariga nisbatan sovuqqon munosabatda boʻlishi, ortiq erkalamaslik holatlari aksariyat holatlarda uchraydi. Natijada oʻtish davrini boshdan kechirayotgan oʻsmir yanada koʻproq qiyinchiliklarga duch keladi. Lekin yaxshi xulq-atvorni ragʻbatlantirish va yomon xulq-atvor uchun jazolash axloqiy ijtimoiylashuvning kichik bir qismi hisoblanadi. Biz koʻrib chiqqan xulq-atvor jihatlarining barchasi ham oʻsmirlarga taalluqli emas.

Oʻz mazmuniga koʻra, oʻsmirning oilada ijtimoiylashuv jarayoni oilaviy va maishiy sohadagi ijtimoiy rollarni, jumladan, ushbu rollarni bajarishning milliy xususiyatlarini oʻzlashtirishga qaratilgan. Milliy madaniyatni bilishning asoslari oilada: milliy til, folklor va xalq amaliy sanʼatining boshqa koʻrinishlaridan iborat boʻladi¹¹.

Oʻzbek oilasida tarbiya mohiyati, mazmuni tarbiyaning kundalik va istiqbol rejasi, farzandlarga taʼsir oʻtkazish vositasini tanlash va undan unumli foydalanish oʻziga xos xususiyatga ega. Chunki uning asosida xalq anʼanalari yotadi. Oʻzbek xalqining etnopsixologik xususiyatlaridan unumli foydalanish har tomonlama taraqqiy etgan inson shaxsini tarkib toptirishda muhim rol oʻynaydi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, oʻsmir ijtimoiylashuvida va dunyoqarashining shakllanishida atrof-muhit asosiy rol oʻynaydi hamda odamdagi tugʻma, irsiy mexanizmlardan farqli ravishda oʻsmir psixik rivojlanishining mazmunini va shaxsiy fazilatlarini belgilab beradi. Mazkur jarayonda oila muhitining oʻrni va taʼsiri boshqa sotsializatsiya agentlaridan yuqoriligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birgalikda, taʼlim va boshqa sotsial institutlarning faoliyatidagi soʻnggi paytlarda kuzatilayotgan disfunktsional holatlar oila institutining oʻsmirlar tarbiyasidagi taʼsirini yanada kuchaytirish ehtiyoji yuqoriligidan dalolat bermoqda.

¹¹ Магомедалиева А.М. Социализация подростка в современном обществе <https://scienceforum.ru/2014/article/2014005573#>

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Мирзиёев Ш.М. Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш – юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови.
2. Макаренко А.С. – человек, педагог, ученый, писатель: СССР, Россия, Урал: материалы 10-х Всероссийских Макаренковских студенческих педагогических чтений / под ред. В.С. Третьяковой. – Екатеринбург: Раритет, 2013.
3. Мудрик А.В. Общение в процессе воспитания. – Москва: Педагогическое общество России, 2001. – 320 с.
4. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис / пер. с англ.; общ. ред. и предисл. А.В. Толстых. – Москва: Прогресс, 1996. – 287 с.;
5. Кон И.С. Психология ранней юности. – Москва: Просвещение, 1989. – 256 с.
6. Кон И.С. Ребёнок и общество. – Москва: Академия, 2003. – 336 с.
7. Мухина В.С. Детская психология: Учеб. для студентов пед. ин-тов. – 2. изд. – Москва: Апрель пресс: ЭКСМО-Пресс, 1999. – 352 с.
8. Соколова Е.Т., Чечельницкая Е.П. Психология нарциссизма, 2001. – Москва: Психология. – 90 с.
9. Quronov M. Oila – uchinchí renessansning eng mustahkam ustuni. – Toshkent: “Fan”, 2021. – 176 b.
10. Эгамбердиева Н. Ижтимоий педагогика. – Тошкент: Алишер Навоий номидаги Ўзбекистон Миллий кутубхонаси нашриёти, 2009. – 220 б.
11. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: “Sano-standart” nashriyoti, 2017. – 416 b.;
12. Мусурманова О. Фарзандларимга насиҳатлар. – Тошкент: Ёшлар нашиёт уйи, 2022. –180 б.
13. Хасанова К. Талаба ёшларни оилавий муносабатга тайёрлашнинг педагогик асослари. 2019. –168 б.
14. Умурзакова Р.А. Ўзбекистонда оила мустақамлигининг социал омиллари. Соц. фан. номз. дисс. – Тошкент, 2006.
15. Каримова В.М. “Педагогик психология” фани (маърузалар матни). – Тошкент: ТДИУ, 2005. – Б. 201.
16. Шарафутдинова Х.Г. Ўсмир психологияси: Диагностика. Психокоррекция. – Термиз, 2017. – 82 б.
17. Чупров В.И., Зубок Ю.А. Социологический словарь / отв. ред. Г.В. Осипов, Л.Н. Москвичев. – Москва, 2014, – С. 335. <http://ponjatija.ru/node/8510>
18. Кадиева М.Р. Педагогическое взаимодействие семьи и школы как условие социализации личности младшего школьника // Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки. – Махачкала, 2013. – № 2. – С. 59.
19. Ўсмирлар тарбияси: Болани бошқариш усуллари, хатолар ва хулосалар (28.03.2021). // <https://kun.uz/news/2021/03/28/osmirlar-tarbiyasi-bolani-boshqarish-usullari-xatolar-va-xulosalar>.
20. Магомедалиева А.М. Социализация подростка в современном обществе <https://scienceforum.ru/2014/article/2014005573#>